

ÖZBEKİSTAN'DA GUZAR VAHASI (GÜNEY SOGDİANA) YALPAK TEPE ŞEHİR HARABESİ 2011 YILI ÖZBEKİSTAN- TÜRKİYE ULUSLARARASI ORTAK ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMASI

Tarihte Güney Sogdiana olarak bilinen Özbekistan'ın güneyindeki Kaşkaderya Bölgesi'nde yer alan Karşı ve Guzar vahalarında 2003 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları sonucunda, sistemli arkeolojik incelemelerin yapılmadığı Guzar Vahası'nda bulunan Yalpak Tepe Şehir Harabesi'nin tarihini, sanatını ve sosyo-kültürel yapısını ortaya çıkarmak amacıyla 2005 yılında şehirde ilk arkeolojik kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalar, 2007 ve 2008 yıllarında devam etmiş olup kısa bir aranın ardından 2011 yılında yeniden çalışmalara devam edilmiştir. Yalpak Tepe Şehir Harabesi arkeolojik kazı çalışmaları, Özbekistan ve Türkiye'ye bağlı akademik kurumların ortaklığı ile gerçekleştirilmektedir. Yalpak Tepe'deki Özbek-Türk ortak arkeolojik çalışmalar, Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Semerkand Bölümü Yahya Gulomov Arkeoloji Enstitüsü'nden Dr. Abdusabir Raimkulov ile İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Tarihi'nden Yrd. Doç. Dr. İbrahim Çeşmeli başkanlıklarında gerçekleştirilmektedir. Projenin restorasyon-konservasyon çalışmaları ise İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Tarihi'nden Arş. Gör. Hande Günözü başkanlığında yürütülmektedir. 2007'deki çalışmalar, T.C. Başbakanlık Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) tarafından, 2008 (Bap/Proje No: 2098) ve 2011 (Bap/Proje No: 16161) yıllarındaki çalışmalar ise İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiştir (Çeşmeli 2006: Raimkulov-Çeşmeli-Egamberdiev 2009: Çeşmeli 2010: Çeşmeli-Raimkulov-Günözü 2011).

Yalpak Tepe Şehir Harabesi (Fig.1) tarihte, Zerefşan ve Kaşkaderya vadilerini kapsayan ve Orta Asya'nın kalbi durumunda olan ve Semerkand, Pencikend, Buhara, Varahşa, Kiş (Şehrisebz) ve Nesef (Karşı) gibi şehirleri içine alan Sogdiana'nın güneyinde Guzar Vahası'nda yer almaktaydı. Şehir, Antik Çağ ve Erken Orta Çağ'da Guzar Vahası'nın merkez şehri konumundaydı. Guzar Vahası, Orta Asya'dan Hindistan'a uzanan İpek Yolu'nun önemli geçiş noktalarından biriydi. Çin'den Orta Asya'da bulunan Sogdiana'ya uzanan İpek Yolu, buradan batıdaki İran'a ve güneydeki Hindistan'a uzanırdı. Sogdiana'da, Semerkand-Kiş ve Buhara-Nesef üzerlerinden gelen iki İpek Yolu Guzar Vahası'nda kesişir ve Kuzey Baktriana'daki Tirmiz (Özbekistan) sonra Belh (Baktria/Kuzey Afganistan) üzerinden Hindistan'a uzanırdı. Şehir Harabesi merkezindeki tepelik alanda,

2005 yılından itibaren yürütülen sistemli arkeolojik kazılar neticesinde, en üst seviyedeki Erken Orta Çağ tabakasında (5-8. Yüzyıl), 5-6. yüzyıla ait bir saray kalıntısı tespit edilmiştir. 2008 yılına kadar yapılan çalışmalar sonucunda saraya ait 11 oda tespit edilmiş olup odalardan bazıları gündelik yaşantıyla ve yönetimle ilgiliyken bazıları da dinsel amaçlı olup Zerdüştlük inancıyla bağlantılı ibadethaneler olarak kullanılmıştır. Kerpiçten yapılmış bu saray kalıntısında çok sayıda pişmiş topraktan seramik, heykelcik, metal obje, taş alet, akik ve kemikten boncuk, bronz sikke, duvar resmi gibi eserler tespit edilmiştir. Kuzeybatı köşesinde kalesi olan kerpiçten surla çevrili 200 x 250 m. ölçüsündeki dörtgen planlı Yalpak Tepe Şehri'nde hayat, Kuşanlılar Dönemi'nden başlayarak M.S. 1. yüzyıl ile M.S. 8. yüzyıl arasında Araplar'ın gelmesine kadar devam etmiş olup Sogdlu yerel şehir halkı tarım ve ticaretle uğraşmaktaydı. Bölgede Moğollar Öncesi'nde sırasıyla; Akhaimenidler (M.Ö. 6-4. yüzyıl), Seleukoslar (M.Ö. 4-3. yüzyıl), Yunan-Baktria Krallığı (M.Ö. 3-2. yüzyıl), Kang-çüler (M.Ö. 2-1. Yüzyıl), Kuşanlılar (1-3. yüzyıl), Sasaniler (3-4. Yüzyıl), Kidaritler (4-5. yüzyıl), Eftalitler (5-6. yüzyıl), Türk Hakanlığı (6-8. yüzyıl), Emeviler (8. yüzyıl), Abbasiler (8-9. yüzyıl), Samaniler (9-10. yüzyıl) ve Karahanlılar'ın (11-12. yüzyıl) hakimiyetleri görülmüştür. Bölgede Sogd kültürü yanında İran, Yunan, Türk, Çin, Hint, Arap kültürleri de etkin rol oynamıştır. İslamiyet öncesinde bölgede başta Zerdüştlük olmak üzere Yunan, Budizm, Hinduizm, Maniheizm, Hıristiyanlık, Şamanizm gibi inançlar da görülmüştür.

Fig. 1- Yalpak Tepe Şehir Harabesi (foto. İ. Çeşmeli- 2011)

İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenerek (Bap/Proje No: 16162), 2011 yılının Ekim ayında Yalpak Tepe Şehir Harabesi'nde Özbek-Türk ortak ekibi, arkeolojik kazı

çalışmalarına devam etmiştir. Bu kazı çalışması, iki kazı başkanı ve dört işçiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar önceden açığa çıkarılmış olan saray kalıntısının güneydoğusundaki 10 x 10 m.'lik alanda en üst seviyedeki Erken Orta Çağ tabakasında sürdürülmüştür (Fig. 2).

Fig. 2- Yalpak Tepe Sarayı 2011 yılı kazı alanı (foto. İ. Çeşmeli)

Kazı çalışmaları sonucunda önceki dönemlerde tespit edilmiş odalara ek olarak üç oda daha ortaya çıkarılmıştır. Muhtemelen gündelik yaşam fonksiyonu gören bu odalarda, pithoslar, çanaklar, çömlekler, kaplar, kaseler, kadehler, bardaklar, kazanlar, testiler, tepsiler, kapaklar gibi günlük kullanıma ait seramikler, pişmiş topraktan ritüel amaçlı kullanılan seramikler, pişmiş topraktan hayvan heykelcikleri, oyuncaklar ve su künhü ile taş aletler, bronz sikkeler ve metal objeler gibi eserler tespit edilmiştir (Fig. 3). Bugüne kadar saray kalıntısının 400 m²'lik kısmı ortaya çıkarılmış olup 2011 yılındaki çalışmalarla birlikte saraya ait toplam 14 mekan tespit edilmiştir. Daha önceki yıllarda olduğu gibi gerekli çizim ve fotoğraflama işlemleri yapılarak envanterlenen eserler, Özbekistan'ın Şehrisebz Şehri'nde bulunan Emir Timur Müzesi'ne teslim edilmiştir. Yalpak Şehir Harabesi'nde önümüzdeki yıllarda da aynı ekiple çalışmaların sürdürülmesi planlanmaktadır.

Fig. 3- Yalpak Tepe Sarayı 2011 yılı bazı kazı buluntuları (foto. İ. Çeşmeli)

KAYNAKLAR

ÇEŞMELİ, İ., 2006, “Özbekistan’da Kaşkaderya Bölgesi Guzar Vahası’nda 2005 Yılı Kazı Çalışması”, *Arkeoloji ve Sanat*, 123, s. 45-66.

RAİMKULOV, A.- ÇEŞMELİ, İ.- EGAMBERDİEV, F., 2009, “Raskopki Gorodişça Yalpaktepa v Guzarskom Rayone Kaşkadarinskoy Oblasti (2006-2008 gg.)”, *Arheologičeskie İssledovaniya v Uzbekistane 2006-2007*, 6, Taşkent, s. 196-207.

ÇEŞMELİ, İ., 2010, “Arkeolojik Kazı Çalışması Guzar Vahası Yalpak Tepe Şehri (Özbekistan)”, *Toplumsal Tarih*, 196, s. 60-65.

ÇEŞMELİ, İ.- RAİMKULOV, A.- GÜNÖZÜ, H., 2011, “Güney Sogdiana Bölgesi Guzar Vahası Yalpak Tepe Şehri Harabesi Özbek-Türk Arkeolojik Kazı Çalışması (Özbekistan/Kaşkaderya)”, *Türkiyat Mecmuası*, 21, s. 233-265 .

İbrahim ÇEŞMELİ*
Abdusabir RAİMKULOV**
Hande GÜNÖZÜ***

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Tarihi, ibrahimces@gmail.com

** Dr., Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Yahya Gulomov Semerkand Arkeoloji Enstitüsü, raimkulov@email.ru

*** Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Tarihi, handegunozu@gmail.com